

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО СТРУКТУРА

Віталій Палій,
завідувач навчально-виробничої
практики Будівельного коледжу
ЖНАЕУ
Діана Палій,
викладач Житомирського
агротехнічного коледжу

Людина – багаторівнева система, особливості якої виявляються у діалектичній взаємодії біологічних і соціальних факторів. Вступаючи в життя через соціальну і трудову діяльність, вона впливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і стає основною школою становлення її як особистості. Процес діалектичної взаємодії біологічного і соціального, які впливають на формування особистості, вимагає науково обґрунтованої системи виховних впливів.

Виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості. Зупинення цього процесу – катастрофа для суспільства, внаслідок якої людина не змогла б піднятися до рівня особистості. Ще Я.А. Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. Завдяки йому

Природа не творить людини як цілісної особистості, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування.

людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку.

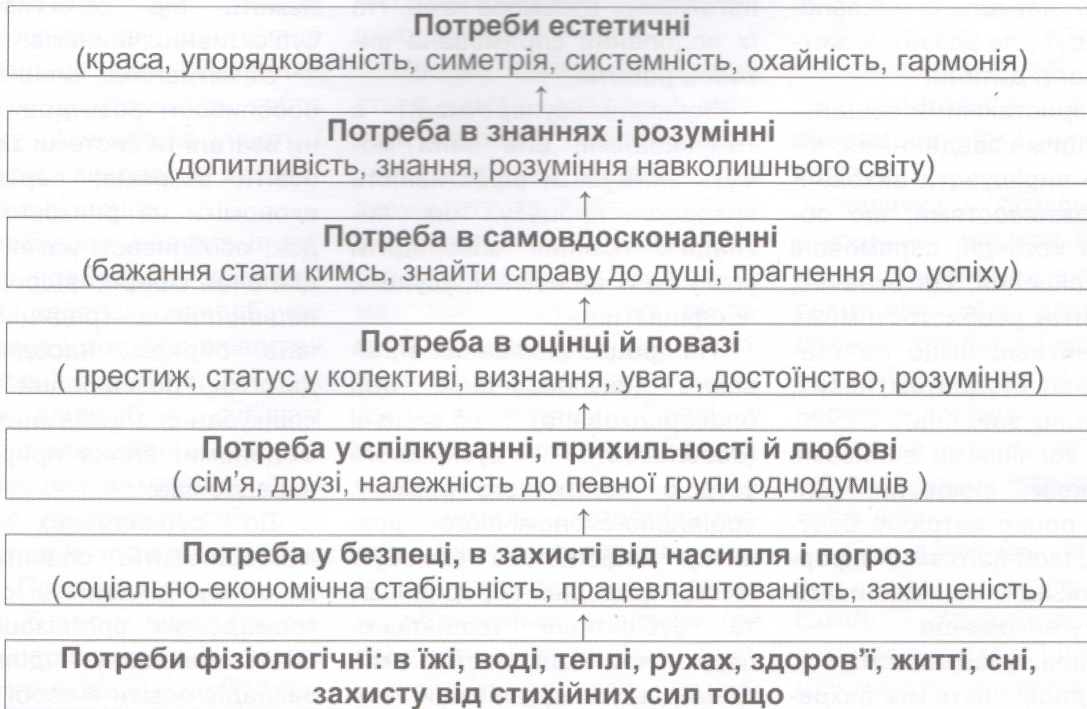
Виховання підлітків студентського віку здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у навчальному закладі та за його межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії викладача та студента, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання студентів) сторони.

Цей процес є двостороннім

(обов'язкова взаємодія викладача і студента), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу студента, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним і тривалим у часі (людина виховується все життя). Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної бази.

Мотиви виховання – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Внутрішні спонукальні чинники певних дій і вчинків лю-

дини зумовлюються передусім анатомо-фізіологічними і соціально-психологічними потребами. Американський психолог Абрахам Маслоу (1908–1970) визначив ієрархічну багатоступеневу піраміду потреб людини, усі компоненти якої перебувають у діалектичному взаємозв'язку (див. схему). У цілому вони ніби програмують виховний процес. Якщо якась ланка випадає, порушуються цілісність структури, а отже, й програма виховного процесу.

У процесі виховання викладач має постійно дбати про формування у студентів певних мотивів самовиховання через актуалізацію необхідних потреб. Поступово в процесі засвоєння знань, набуття соціального досвіду кожна особистість самостійно починає усвідомлювати потреби, які стимулюють внутрішні спонукальні сили – мотиви, програмує процес самовиховання.

Структура процесу виховання передбачає:

1. Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведін-

ки. Це перший етап входження в систему виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Людина (дитина) стає членом певної соціальної системи (сім'ї, колективу), де вже діють певні правила, норми, яких їй доведеться дотримуватись.

2. Формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до явищ дійсності). Вони сприяють трансформації певних дій особистості із сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та активізації психічних процесів людини.

3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного або неістинного). Переконання, що ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з другого – «стрижнем» поведінки особистості. Тому виховання дітей і є формуванням у них психологічного «стрижня», без якого осо-

бистість буде безвольною, позбавленою власного «Я».

4. Формування умінь і звичок поведінки. Формування умінь (засвоєного способу виконання дій, ґрунтованого на сукупності набутих знань і навичок) і звичок (схильності людини до відносно установлених способів дій) потребує поступовості й систематичності вправляння, посиленості та доцільності поставлених вимог, їх відповідності рівню розвитку студентів. Воно пов'язане з активною діяльністю особистості у сфері реальних життєвих ситуацій.

Виховання є складним, багатограним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи студента) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності.

Внутрішні суперечності процесу виховання:

- між необмеженими можливостями розвитку людини й обмежувачими умовами соціального життя. Передбачає створення оптимальних умов (побутових, психологічних, ор-

ганізацію навчально-виховного процесу) для розвитку, життєдіяльності дитини;

- між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливостями, що обмежують його дії, спрямовані на їх вирішення. Це означає, що розвиток особистості може призупинитися, якщо не ставити перед студентом нових, ускладнених завдань;

- між зовнішніми впливами і завданнями виховання. Виховний процес потрібно будувати так, щоб його зміст і форми реалізації не викликали спротив у вихованця.

Зовнішні суперечності:

- невідповідність між виховними впливами навчального закладу та сім'ї. Інколи батьки не дотримуються вимог, які висуває до їхніх дітей навчальний заклад, внаслідок чого порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні студентів;

- зіткнення організованого виховного впливу навчального закладу із стихійним впливом оточення. Негативні чинники: вуличні підліткові групи, теле-, відеопродукція та ін. Усунути цю суперечність можна, формуючи в студентів внутрішню стійкість й уміння протистояти негативним впливам;

- між окремими впливами викладачів, які працюють в одній і тій же групі. Вони не завжди дотримуються принципу єдності вимог, внаслідок чого у студентів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність;

- між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя та діяльності. Передбачає існування сформованого стереотипу негативної поведінки, який характеризується наявністю стабільних

негативних взаємозв'язків. На їх подолання спрямована виховна робота.

Зовнішні суперечності є тимчасовими, але вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Тому викладачі повинні зосередити увагу на їх виявленні, усуненні, профілактиці.

На процес виховання впливають (безпосередньо або опосередковано) об'єктивні (особливості суспільного устрою, політичного режиму, соціально-економічного розвитку, національна самобутність, природне середовище) та суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації, закладів культури та мистецтва) чинники.

Завдання виховання в коледжі реалізують у процесі навчання і в спеціальній виховній роботі зі студентами в позанавчальний час у коледжі та за його межами.

Процес виховання – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості.

Він має свою специфіку, передусім цілеспрямований характер. Наявність конкретної цілі робить його систематичним і послідовним, не допускає випадковості, епізодичності та хаотичності у проведенні виховних заходів. Особлива роль у формуванні людської особистості належить вихованню у коледжі, оскільки цілеспрямований виховний вплив на неї передбачає не лише виховання позитивних якостей, а й подолання наслідків впливу негативних об'єктивних чинників.

Процес виховання за-

лежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Об'єктивними чинниками є особливості розбудови України взагалі та системи закладів освіти зокрема; перебудова економіки на ринкових засадах; особливості розвитку соціальної сфери; відродження національних традицій, звичаїв, обрядів, народної педагогіки; розширення сфери спілкування з іноземними громадянами; вплив природного середовища.

До суб'єктивних чинників відносять: соціально-педагогічну діяльність сім'ї та громадських організацій; навчально-виховну діяльність закладів освіти в особі їх працівників; цілеспрямовану діяльність засобів масової інформації; діяльність закладів культури; виховну діяльність позашкільних установ та діяльність церкви.

«Виховує, – писав А. Макаренко, – все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у безліч стосунків, кожен з яких неминуче розвивається, переплітається з іншими стосунками, ускладнюється фізичним і моральним зростанням самої дитини.

Увесь цей «хаос» не піддається начебто жодному облікові, проте він створює в кожен даний момент зміни в особистості дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя».

Ефективність процесу виховання значною мірою залежить від того, наскільки збігаються впливи організованої виховної діяльності та об'єктивних умов. Результати цього процесу не настають

одразу після застосування виховного впливу, вони дещо віддалені в часі. Виховний процес є двостороннім, тобто у ньому обов'язкова участь і взаємодія викладача-вихователя та вихованця.

Перебудова навчально-виховного процесу на демократичних засадах передбачає створення умов для співпраці педагогів і студентів, за яких останні діяли б як суб'єкти власного виховання.

У процесі виховання формується внутрішній світ студента, проникнути в який дуже важко. Потрібні методики, які давали б змогу виявляти погляди, переконання і почуття кожного вихованця, щоб збагачувати внутрішній світ кожної особистості й вносити в нього певні корективи.

Процес виховання характеризується розмаїттям завдань і напрямів, систематично поповнюється новими, що впливають з динаміки суспільно-економічного життя. Його ефективність значною мірою залежить від того, наскільки виховання здатне передбачити необхідність розв'язання конкретних виховних завдань. Цей процес є неперервним, у ньому канікул бути не може. Вільний від навчання час має бути заповнений корисними справами, які сприяють формуванню позитивних рис особистості. Це особливо стосується виховної роботи з педагогічно занедбаними студентами, неповнолітніми правопорушниками. Виховання – тривалий процес. Людина виховується з дитинства до зрілості. «Я продовжую ще вчитися, – писав К.-А. Гельвецій, – моє виховання ще не завершено. Коли ж воно закінчиться? Коли я не буду більше здатним до нього: після моєї смерті. Все моє

життя і є, власне, тривалим вихованням».

Процес виховання складається з мети і завдання, змісту й методики організації виховного впливу, а також його результату та корекції. Щодо формування особистості структура процесу виховання має такі компоненти: свідомість особистості, емоційно-почуттєва сфера, навички та звички поведінки. Провідну роль відіграє розвиток її свідомості.

Свідомість – властива людині функція головного мозку, яка полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому мисленому накресленні їх і передбаченні наслідків, у регулюванні відносин людини з людиною і соціальною дійсністю.

Структурними елементами свідомості є відчуття, мислення, емоції, воля, самосвідомість. Свідомість відіграє провідну роль у діяльності й поведінці людини. Через свідомість студенти в процесі навчання і виховання набувають знань, умінь та навичок, засвоюють досвід поведінки. Їх свідомість виявляється у ставленні до навчання та інших видів діяльності, до людей і суспільства загалом, до самих себе, навчальних та інших обов'язків.

Не менш важливі у формуванні особистості й почуття, в яких виявляється ставлення людини до навколишньої дійсності й до самої себе.

Почуття – психічні стани і процеси, в яких відображено емоційний бік духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій та емоційне ставлення до навколишнього

світу.

Виховання свідомості та емоційно-почуттєвої сфери має поєднуватися з формуванням навичок і звичок поведінки.

Навичка – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію, раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Звичка – схильність людини до відносно усталених способів дій.

«Гарна звичка – це моральний капітал, – писав К. Ушинський. – Капітал звички від вживання зростає і дає людині можливість, як капітал матеріальний в економічному світі, дедалі плідніше використовувати свою найдорогоціннішу силу – силу свідомої волі, і зводити моральну будову свого життя дедалі вище, не починаючи щоразу своєї будівлі з фундаменту і не витрачаючи своєї свідомості і своєї волі на боротьбу з труднощами, які були вже раз переможені».

Навички і звички поведінки формуються у процесі цілеспрямованої, систематичної діяльності студентів, у якій вони набувають необхідного досвіду поведінки. Тому важливо враховувати наявний у студентів досвід попередньої поведінки, збагачуючи позитивне надбання й долаючи негативні звички. Формування навичок і звичок поведінки потребує поступовості й систематичності вправлення, посильності та доцільності поставлених вимог, відповідності їх рівневі розвитку студентів і є успішним лише за дотримання викладачами і батьками єдиних вимог до студентів.